

موضوع:

فلسفه اسلامی: ۷۹ (فلسفه و عرفان: ۱۵۴)

گروه مخاطب:

- تخصصی (طلّاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۱۶۰۶

مسیلس انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۳۵۶۰

کتاب‌های علامه طباطبائی / ۱۲

طباطبائی، محمد حسین، (۱۲۸۱ - ۱۳۶۱).

اصول فلسفه رئالیسم / سید محمد حسین طباطبائی؛ به کوشش سید هادی خسروشاهی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۸۷.

[۳۲۴ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۱۶۰۶. کتاب‌های علامه طباطبائی؛ ۱۲) (فلسفه اسلامی؛ ۷۹.

فلسفه و عرفان؛ ۱۵۴)

ISBN 978 - 964 - 548 - 913 - 5. ریال: ۴۲۰۰۰

فهرست نویس براساس اطلاعات فیبا.

Very Learned Sayyid Muhammad - Husayn Tabatabai

ص. ع. به انگلیسی:

Principles of the Philosophy of Realism

کتابنامه به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. اسلام - مجموعه‌ها. ۲. فلسفه اسلامی - مقاله‌ها و خطابه‌ها. ۳. واقع‌گرایان - مقاله‌ها و خطابه‌ها.

الف. خسروشاهی، هادی، ۱۳۱۷ - مصحح. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان

کتاب. ج. عنوان. د. فروست: کتاب‌های علامه طباطبائی؛ ۱۲.

۲۹۷/۰۸

BP ۲/۶ ط ۲

ش. ۱۲

[۱۸۹/۱]

[۶ الف / ۱۳۹۲ DBR]

۱۳۸۷

اصول فلسفه رئالیسم

علامه سید محمد حسین طباطبائی

به کوشش: سید هادی خسروشاهی

بوستان کتاب
۱۳۸۷

- نویسنده: علامه سید محمد حسین طباطبائی • به کوشش: سید هادی خسروشاهی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
- چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب • نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۷
- شمارگان: ۱۵۰۰ • بها: ۴۲۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ✓ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفایه)، ض پ ۹۱۷، تلفن: ۷۷۴۲۱۵۵-۷، نمابر: ۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۷۷۴۳۴۲۶
- ✓ فروشگاه مرکزی: قم، چهار راه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)
- ✓ فروشگاه شماره ۲: تهران، خ فلسطین جنوبی، دست چپ کوچه دوم (پشن)، تلفن: ۶۶۲۶۰۷۳۵
- ✓ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
- ✓ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- ✓ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
- ✓ پخش پکتا (پخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، ترسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه یامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳
- ✓ نمایندگی های فروش کتاب مؤسسه در داخل و خارج کشور (ضمیمه برگه نظرخواهی آثار انتهای کتاب)

پست الکترونیک: E-mail: info@bustaneketab.com

دریافت پیام کوتاه (SMS): ۱۰۰۰۲۱۵۵

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت:

<http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • سر ویراستار: ابوالفضل طریقه دار • چکیده عربی: سهیله خانقی
- چکیده انگلیسی: مریم خانقی • فیبا: مصطفی محفوظی • نمایه ساز: صفحه آرا: احمد مؤتمنی • نمونه خوانی: بیژن سهرابی، حسین آجودانی، سید کاظم رضوی و شکرانه آقازاد • کنترل فنی صفحه آرای: سید رضا موسوی منش • طراح جلد: مسعود نجابتی
- نظارت و کنترل: عبدالهادی اشرفی • آماده سازی: مهدی مظفری • سفارشات چاپ: علی عزیزاده و سایر همکاران • امور چاپ: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.
- رئیس مؤسسه

سید محمد کاظم شمس

فهرست مطالب

۱۱	یادداشت
۱۳	مقدمه
۱۵	نگاهی به محتوای کتاب
۱۸	عامل توسعه فلسفه مادی‌گری

اصول فلسفه رئالیسم

مقاله اول: فلسفه چیست؟

۲۹	خاتمه مقاله
۲۹	نکته ۱
۳۰	نکته ۲
۳۲	نکته ۳

مقاله دوم: رئالیسم و ایده‌آلیسم

۳۵	فلسفه و سفسطه یا رئالیسم و ایده‌آلیسم
----	---------------------------------------

۳۷	اینک برخی از شبهات ایده‌آلیسم
۳۹	برمی‌گردیم به آغاز سخن
۴۳	دانشمندان دیالکتیک به ما پاسخ می‌دهند:
۴۳	ما در پاسخ می‌گوییم:
۴۴	دانشمندان دیالکتیک در پاسخ می‌گویند:
۴۴	در پاسخ این پاسخ می‌گوییم:

مقاله سوم: علم و ادراک

۴۷	تمثیل
۴۹	مقصد اصلی
۵۲	برهان دیگر
۵۵	اشکال یا تقریر نظر مادیین
۵۸	تتمیم اصل مقصد

مقاله چهارم: ارزش معلومات

۶۳	علم و معلوم
۶۸	پاسخ

مقاله پنجم: پیدایش کثرت در ادراکات

۷۹	پیدایش کثرت در علم و ادراک
۸۳	ریشه‌های نخستین ادراکات و علم‌های حصولی
۸۵	مفاهیم حقیقی «مهیات» و مفاهیم اعتباری «غیر مهیات»
۹۰	از راه دیگر «طریق تحلیل»

در قسم اول «تصوری»	۹۰
و اما در قسم دوم «تصدیقی»	۱۰۰

مقاله ششم: ادراکات اعتباری

اعتباریات و علوم غیر حقیقی یا اندیشه‌های پنداری	۱۱۳
ریشه اعتباریات و آغاز پیدایش آنها	۱۲۴
شاخه‌های اعتباریات (انقسامات)	۱۲۴
قسم اول: اعتباریات قبل الاجتماع	۱۲۶
قسم دوم: اعتباریات بعد الاجتماع	۱۴۴
ارتباط اعتباریات با حقایق مترتبه به آنها یا کیفیت ارتباط علوم مجعول	۱۵۴
انسان با خواص واقعی آن	۱۵۴

مقاله هفتم: واقعیت و هستی اشیاء

اصلت وجود و واقعیت	۱۶۶
نکاتی چند یا نتایجی چند	۱۶۷

مقاله هشتم: ضرورت و امکان

توضیح و تذکر	۱۸۲
--------------	-----

مقاله نهم: علت و معلول

علت‌های چهارگانه	۱۹۸
علت فاعلی	۱۹۹
علت مادی	۲۰۳

علت صوری ۲۰۳

علت غایی ۲۰۴

مقاله دهم: قوه و فعل / امکان و فعلیت

توضیح نتیجه چهارم ۲۲۰

توسعه مفهوم حرکت ۲۲۸

حرکت و تکامل ۲۲۹

آزمایش در تکامل جهان ۲۳۰

قانون دیالکتیکی تکاپوی طبیعت ۲۳۱

نقدی بر قانون تکاپوی طبیعت ۲۳۳

توضیح مفهوم حرکت عمومی ۲۳۵

اکنون ما حرکت عمومی را چگونه باید توضیح دهیم؟ ۲۳۸

کشش و امتداد در حرکت ۲۳۹

زمان و حرکت ۲۴۰

خاتمه بحث ۲۴۵

نظر فلسفه درباره جهش ۲۴۸

مسائلی که در این مقاله به ثبوت رسیدند: ۲۴۹

مقاله یازدهم: قدم و حدوث

تقدم و تأخر و معیت (پیشی و پسی و باهمی) ۲۵۳

حدوث و قدم ۲۵۶

توسعه مفهوم حدوث و قدم ۲۵۷

مقاله دوازدهم: وحدت و کثرت

۲۶۲	انقسامات وحدت و کثرت
۲۶۳	احکام وحدت و کثرت
۲۶۴	تقابل و اقسام آن

مقاله سیزدهم: مهیت، جوهر و عرض

۲۶۷	مهیت
۲۶۸	اقسام مهیت
۲۷۰	جوهر و عرض
۲۷۲	آزمایش علمی چه می‌گوید؟
۲۷۴	اقسام جوهر
۲۷۷	اقسام عرض

مقاله چهاردهم: خدای جهان و جهان

۲۸۹	جهان آفرینش آفریدگاری دارد
۲۹۰	تمثیل
۲۹۱	تطبیق و توضیح
۲۹۳	بیان اول - برهان صدیقین
۲۹۴	بیان دوم - برهان حدوث
۲۹۶	تنبيه و تذکر
۲۹۸	ما خدا را چگونه تصور می‌کنیم؟
۲۹۹	خدا یکی است
۳۰۳	خدای هستی همه کمالات هستی را دارد

۳۰۶	آفرینش جهان
۳۰۸	کثرت و ترتیب قیاسی اجرای جهان
۳۱۰	قضا و قدر
۳۱۲	خیر و شر، سعادت و شقاوت
۳۱۴	پایان جهان
۳۱۷	نمایه

یادداشت

۶۵ سال پیش، استاد بزرگوار، علامه سید محمد حسین طباطبائی رحمته الله علیه برای گروهی از فرهیختگان و فضیای حوزه علمیه قم، بحث‌های فلسفی و ویژه‌ای را تدریس می‌کرد که آنها را نخست خود می‌نوشت و سپس برای فضیای درس خود، مطرح می‌ساخت و مورد بحث و بررسی قرار می‌گرفت....

مجموعه این بحث‌ها، به ۱۴ مقاله بالغ گردیده که نخست بین فضلاء و اساتید، دست به دست می‌گشت و سپس ده مبحث، توسط شهید آیت الله مرتضی مطهری، با شرح و توضیح لازم، منتشر گردید و لی نشر ۴ بحث آن، که شامل جلد چهارم مجموعه بود، به دلیل اختلاف نظر ایشان با استاد، مدت‌ها به تأخیر افتاد.

در همان دوران استاد علامه طباطبائی، مجموعه کامل ۱۴ مقاله را که بر خط خود ایشان بود، به اینجانب دادند که به دست چاپ سپرده شود و این امر، پس از ویرایش کوتاه، زیر نظر خود استاد، تحقق یافت و مجموعه اصل آن بحث‌ها، به طور کامل، در یک جلد و ۳۰۰ صفحه به تاریخ ۱۳۹۷ هـ برای نخستین بار، منتشر گردید....

البته بعدها، به گفته استاد، شهید مطهری علامه طباطبائی را به تهران دعوت کرد و چند روزی - شبانه‌روز - در منزل ایشان، آن چند مقاله، مورد بحث و بررسی قرار گرفت و پس از رفع شبهات، استاد شهید به شرح و تفسیر آن چهار مقاله هم پرداخت و جلد چهارم نیز، با شرح و توضیح ایشان در اختیار علاقمندان قرار گرفت....

در واقع مجموعه‌ای که ما از سوی مرکز بررسی‌های اسلامی منتشر ساختیم،

شامل متن اصلی مقالات و بحث‌های استاد علامه طباطبائی بود که اینک به مناسبت چاپ مجموعه کامل آثار ایشان به زبان فارسی، پس از ویراستی جدید، در اختیار علاقه‌مندان آثار علامه قرار می‌گیرد.

لازم به یادآوری است که مقدمه اینجانب بر این کتاب، با توجه به شرایط آن زمان - اوج تبلیغات فلسفی - سیاسی سازمان‌ها و احزاب چپ وابسته به خارج از کشور - بیشتر جنبه سیاسی دارد؛ و در این چاپ نیز چنین صلاح دیده شد که متن آن مقدمه چاپ شود.

در این چاپ، صفحه نخست دو مقاله اول و آخر استاد (مقاله ۱ و ۱۴) به خط خود ایشان زینت بخش کتاب می‌گردد و متن کامل نسخه خطی مجموعه مقالات ایشان، در اختیار اینجانب است.

پیشاپیش از هرگونه اظهار نظر و پیشنهاد شاگردان معظم، دوست و علاقه‌مندان علامه، سپاس‌گزاریم.

سید هادی خسروشاهی

شهریور ۱۳۸۶ ش - ۱۴۲۸ هـ

مقدمه

سابقه این کتاب

سی و پنج سال پیش^۱ به موازات چاپ و نشر روز افزون کتاب‌ها و رساله‌هایی به نام «فلسفه» که گاهی «علمی» بودن را هم یدک می‌کشید، و در اختیار جوانان میهن ما قرار می‌گرفت، و به گمراهی آنان می‌انجامید، استاد علامه آقای سید محمدحسین طباطبائی، جلسات بحث و ویژه‌ای در «حوزه علمیه قم» تشکیل دادند که هدف آن بررسی علمی - فلسفی «حقایق» بود... این جلسات هر هفته دو بار منعقد می‌گردید و گروهی از فضلاء حوزه علمیه در آن شرکت می‌کردند و بحث‌های تهیه شده به وسیله استاد علامه، مطرح می‌گردید و طبق سنت دیرینه و روش درسی حوزه‌های علمیه، کسانی هم که نظراتی داشتند، ابراز می‌کردند و احتمالاً در تکمیل یا تنقیح بحث‌ها، تشریک مساعی می‌نمودند....

از مباحث مطرح شده در آن جلسات، چهارده مقاله فلسفی آماده چاپ گردید که هم‌اکنون همه آنها، یک جا - و در این کتاب - و پس از مختصری تنقیح (ویرایش)، با اجازه خود استاد، تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد.

۱. این مقدمه در ذیحجه سال ۱۳۹۷ ه. ق نوشته شده است و چاپ جدید کتاب (سال ۱۳۸۶ ش / ۱۴۲۸ ه. ق)

است. اما از تاریخ تشکیل آن جلسه‌های مرحوم استاد علامه طباطبائی ۶۵ سال تمام می‌گذرد.

البته این روش تحقیقی استاد علامه، که یک اقدام اساسی و بنیادی در ارزیابی و جمع‌بندی مسائل فلسفی بود، باید نقطه عطفی نیز در سیر و تحول فلسفه در ایران به‌شمار آید، زیرا توانست نهایتاً «فلسفه» را وارد مرحله جدیدی نماید و محصلین حوزه علمیه قم را که تا آن وقت اطلاعاتشان محدود به محتوای کتاب‌های درسی معمولی بود، امکان دهد که با بینش وسیع‌تری، با فلسفه‌های غربی - به ویژه فلسفه ماتریالیسم دیالکتیک - آشنا شوند و ماهیت فلسفه بازی‌ها و سفسطه‌سازی‌ها را از هم بازشناسند.

محصول نخستین آن جلسات همین کتاب بود که «حقایق را آن طور که هست» ارزیابی می‌کند و به خاطر «مصلحت‌های مادی» یا «گرایش‌های حزبی»! واقعیت‌ها را وارونه جلوه نمی‌دهد... و شاید مزیت عمده این کتاب، همین نکته باشد، چه با دلیل و برهان، و با منطق علم و فلسفه، به وضوح روشن می‌سازد که «ماتریالیسم دیالکتیک» علی‌رغم همه ادعاهای «علمی» بودنش، پیوندی با علم ندارد^۱ و همه اصول آن براساس پندارها و تئوری‌هایی استوار است که اصالت و صحت علمی آنها، هرگز به ثبوت نرسیده است و به خوبی ثابت می‌کند که «ماتریالیسم دیالکتیک» یک بینش فلسفی نوین منبعث از «علوم جدید» نیست و نمی‌تواند به مثابه «عالی‌ترین سیستم فلسفی جهان معاصر»! قلمداد شود.

این کتاب - چنان که ملاحظه می‌فرمایید - به زبان فارسی است و تا حدود امکان، ساده و بدون به کار گرفتن اصطلاحات ویژه فلسفی نوشته شده است، ولی شاید درک کامل محتوای آن، برای کسانی که آگاهی‌های لازم از منطق و فلسفه را نداشته باشند، سهل نباشد، و این نکته‌ای بود که پس از تهیه و تنظیم مباحث مورد توجه قرار گرفت و آن‌گاه تصمیم گرفته شد که توضیحاتی نیز بر مباحث اصلی افزوده شود تا استفاده از

۱. مطالعه کتاب علمی بودن مارکسیسم از مهندس مهدی بازرگان را توصیه می‌کند!

آن، حتی برای کسانی که اطلاعات مقدماتی از فلسفه ندارند، مقدور و عملی باشد. این کار به تدریج توسط اندیشمند عالی قدر حضرت آقای مرتضی مطهری - که خود در جلسات نخستین تنظیم این مباحث شرکت داشت - انجام پذیرفت و در واقع به وسیله معظم له، شرح مبسوطی بر مطالب کتاب نوشته شد که خوشبختانه تاکنون چهار جلد آن - جلد ۱ و ۲ و ۳ و ۵ - تحت عنوان: «اصول فلسفه و روش رئالیسم» و در بیش از هزار صفحه چاپ و منتشر شده است.

... با توجه به این که جلد چهارم توضیحات ایشان تاکنون انتشار نیافته است، عملاً چهار بحث عمده کتاب نیز (شامل چند بحث اساسی: قوه و فعل، حرکت و تکامل، زمان و حرکت، قدم و حدوث، وحدت و کثرت، مهیت، جوهر، عرض) تاکنون در اختیار علاقه‌مندان قرار نگرفته است و برای نخستین بار در این کتاب آن مباحث را مطالعه خواهید نمود.

در این جا این نکته را باید تکرار نمود که برای فهم هرچه بهتر مباحث این کتاب، مراجعه به شرح مبسوط استاد مطهری - مجلدات اصول فلسفه و روش رئالیسم - ضروری است و ما امیدواریم، همان طور که معظم له وعده داده‌اند، مجموعه کامل شرح پنج جلدی ایشان، پس از تنقیح و تجدیدنظر، هرچه زودتر در اختیار عموم علاقه‌مندان قرار گیرد... و البته برای «مرکز بررسی‌های اسلامی» مایه مسرت است که هم‌اکنون مجموعه کامل بحث‌های اصلی استاد علامه آقای طباطبائی را یک جا در اختیار صاحب نظران و دانش پژوهان قرار می‌دهد و امیدوار است که بدین ترتیب گام دیگری در راه روشن ساختن افکار نسل جوان معاصر برداشته باشد.

نگاهی به محتوای کتاب

اکنون بسیار به جا خواهد بود که نگاهی گذرا و فهرست وار، به محتوای کتاب داشته باشیم تا دوستان مباحثی را که مورد نظرشان است، بتوانند به آسانی مشخص

سازند و مورد مطالعه قرار دهند. در نخستین مقاله کتاب، «فلسفه» معرفی می‌شود که چیست و چه مفهومی دارد؟

در مقاله دوم ضمن روشن ساختن فرق میان «فلسفه» و «سفسطه»، دلایل عمده ایدئالیست‌ها مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد و آنگاه به اشکالات دانشمندان مادی در همین زمینه پاسخ داده می‌شود.

در بحث سوم، ضمن ارزیابی مسئله «علم» - ادراک - و تقسیم‌بندی علم بر دو قسم: حصولی و حضوری، با دلایل فلسفی به اثبات می‌رسد که علم و ادراک نمی‌تواند به طور مطلق، مادی باشد.

مقاله چهارم بحث «علم و معلوم» و ارزش معلومات را مطرح می‌سازد که از نظر اهمیت، در میان مباحث فلسفی، جزء مباحث درجه یک فلسفه به شمار می‌رود، چرا که ما همواره با «علم» سر و کار داریم و در یک بینش عمیق فلسفی باید نخست مسئله «علم» و «معلوم» و «ارزش معلومات» روشن گردد... در این مقاله اصالت بینش فلسفه رئالیستی با دلایل منطقی به اثبات می‌رسد.

مقاله پنجم «پیدایش کثرت در ادراکات» نتایج پربار و ارزنده‌ای را به دست می‌دهد که در زمینه بحث‌های فلسفی و روان‌شناسی درباره «حس و عقل» مورد گفت و گو و توجه است.

بحث ششم «ادراکات اعتباری» یک بحث تازه‌ای فلسفی را مطرح می‌کند و چگونگی تفکیک ادراکات اعتباری و حقیقی را از یکدیگر، روشن می‌سازد. مطالعه این دو بحث - مقاله ۵ و ۶ - نشان می‌دهد که پیشروان فلسفه مادی، چقدر از مرحله به دور بوده‌اند و چگونه کوچک‌ترین آگاهی از این قبیل مسائل عمیق و دقیق فلسفی را نداشته‌اند.

در مقاله هفتم، «وجود» مورد ارزیابی است. مسئله «وجود» به علت پیوند عمیقی که با سایر مباحث فلسفی دارد، از اساسی‌ترین مسائل فلسفه به حساب می‌آید، ولی

چنان که در این کتاب ملاحظه خواهید نمود، از مجموع ۱۲ بحث مطرح شده در این مقاله، فقط یکی دو مسئله آن در فلسفه «یونان قدیم» به چشم می‌خورد و بقیه محصول دوران گسترش فلسفه در اسلام است و دو مسئله مهم «موجود معدوم نمی‌شود»، و «عدم نسبی است» برای نخستین بار در این مقاله مورد پژوهش قرار می‌گیرد.

در مقاله هشتم که مسائل «ضرورت و امکان» را تجزیه و تحلیل می‌کند، بیشتر مسئله وجوب و قطعیتی که در جهان حکمفرماست، مورد توجه قرار گرفته است، چرا که ضرورت و حقیقت نظام هستی، از زمان قدیم تا به امروز، یکی از عمده‌ترین مسائل فلسفه شرق و غرب به شمار رفته است. در آخر همین مقاله «جبر و اختیار» و «استعداد تکلیف و مسئولیت انسان در قبال نظام حتمی جهان هستی» مورد تحقیق قرار می‌گیرد.

در مقاله نهم، قدیمی‌ترین مسئله فلسفه، «قانون علیت» مورد موشکافی است، و حقایق تازه‌ای آشکار می‌گردد و سپس «علت غائی» و این که شانس، بخت و اتفاق هیچ‌گونه مفهومی نمی‌تواند داشته باشد، روشن می‌شود.

در مقاله دهم، مسئله «قوه و فعل» - امکان و فعلیت، حرکت و تکامل، زمان و حرکت - که از دقیق‌ترین مسائل فلسفی جهان ماست، با پیش وینزه‌ای ارزیابی می‌شود، و ضمن نقد «قانون تکاپوی طبیعت» - تز، آنتی‌تز، سنتز - نظریه فلسفه رئالیسم را در این زمینه ارائه می‌دهد. البته این بخش نیازمند دقت ویژه‌ای است.

آن‌گاه موضوع «قدم و حدوث» - مقاله یازدهم - پیش کشیده می‌شود و دو نکته اساسی «جهان طبیعت حادث علی» است و «جهان طبیعت حادث زمانی» است، به اثبات می‌رسد که از نظر فلسفی حائز کمال اهمیت است.

بحث دوازدهم «وحدت و کثرت» و پیوند آن با فلسفه و انقسامات و احکام وحدت و کثرت و مسئله «تقابل» که چهار قسم است، بررسی می‌شود.

در مقاله سیزدهم: «مهیّت، جوهر، عرض» مطرح شده و نظریات و آزمایش‌های علمی جدید مورد بحث قرار می‌گیرد.

آخرین بخش از کتاب - مقاله چهاردهم - درباره «خدای جهان و جهان» - به اصطلاح فلاسفه اسلامی «الهیات بالمعنی الاخص»: ذات الهی، صفات کمالی حق، چگونگی انتساب و صدور جهان از وی - بحث می‌کند. و با این که در این بخش نیز به شبهات و اشکالات مادی‌ها پاسخ داده می‌شود، ولی این امر از ارزش جنبه اثباتی بحث نمی‌کاهد و دلایل و براهین عقلی و فلسفی، ارزش ویژه‌ای به موضوع می‌بخشد. در همین مقاله بحث کوتاهی درباره «قضا و قدر» و اشاره‌ای نیز به «پایان جهان» می‌خوانید و بدین ترتیب مباحث کتاب پایان می‌پذیرد و اصول اساسی فلسفه رئالیسم در برابر ماتریالیسم و ایدئالیسم به طور فشرده و کوتاهی روشن می‌گردد.

عامل توسعه فلسفه مادی‌گری

در پایان این مقدمه، اشاره به عامل اصلی توسعه فلسفه مادی‌گری در ایران بی‌مناسبت نخواهد بود: در نیمه اول قرن بیستم، به دنبال توسعه نشر فلسفه «مادی‌گری» غرب در جهان و از جمله ایران، کاملاً طبیعی بود که گرایش‌هایی نسبت به آن، در بین طبقات تحصیل کرده به وجود آید؛ به ویژه که این فلسفه، از طرفی به وسیله گروهی روشنفکر چپ‌نمای غرب زده، ترجمه می‌گردید و به مثابه آخرین «سیستم فلسفی جهان» در اختیار جوانان قرار می‌گرفت، و از طرف دیگر نشر آن در جامعه تازه «ماتریالیسم دیالکتیک» همگام با اوج کوشش‌های «حزبی»! به عمل می‌آمد. در واقع نشر فلسفه ترجمه‌ای! «ماتریالیسم دیالکتیک» در ایران که همزمان با پیدایش و فعالیت «حزب توده» - حزب به اصطلاح کمونیست! ایران - بود، چون از همان وسایل تبلیغاتی حرفه‌ای بهره‌مند می‌شد که دیگر نشریات حزب از آنها بهره‌مند بود، و همچون دیگر مطالب دیکته شده حزبی، با جمله‌پردازی‌های به ظاهر

فلسفی - علمی و تئوری‌ها و اندیشه‌های ذهنی بی‌پایه - و به عنوان واقعیت عینی و علمی غیرقابل انکار - همراه بود، از توسعه و استقبال بیشتری برخوردار می‌شد.

از طرف دیگر، می‌دانیم که از دیدگاه «حزب»، «هدف، هر وسیله‌ای را مشروع می‌سازد»! و با استناد به همین «مبدأ» تئورسین‌ها و ایدئولوک‌های حزبی، هرگز پای‌بند آن نبودند که «حقایق را آن طور که هست» نشان دهند، بلکه همان طور که «دگماتیسم حزبی» و «دیسپلین تشکیلاتی»! ایجاب می‌کرد، حقایق منعکس می‌گردید تا «وصول به هدف» را آسان‌تر کند و جاده را برای پیشرفت‌های سیاسی هموار سازد! طبیعی است که در این راه، و با آن اندیشه، اگر «فلسفه» هم قربانی گردد، باکی نخواهد بود، چنان که ارزنده‌ترین فرزندان یک جامعه را هم می‌توان به علت عدم قبول تئوری‌ها و عقاید وارداتی، با اتهام‌های کلیسایی «ارتداد» و «کفر» طرد کرد و یا نابود ساخت و در نشریات حزبی، آنان را «خائن شماره ۱ و ۲...»! لقب داد و ناجوانمردانه سرکوب نمود، چرا که در منطق «حزب» و به عبارت بهتر در «دنیای کور حزبی» و «دگماتیسم مادی» جایی برای «حقیقت» و یاران واقعی «حق» وجود ندارد.... البته ما نمی‌خواهیم که در مقدمه یک کتاب فلسفی، مباحث سیاسی را مطرح کنیم و پیروان: مارکسیسم، لنینیسم، مائوئیسم را رسوا سازیم، ولی برای آن گروه از کسانی که به بیماری چپ‌نمایی، مبتلا شده‌اند و حتی بدون آگاهی‌های مقدماتی خود را «چپ یا مارکسیست» هم می‌پندارند، نمونه‌هایی از تضاد اندیشه و عمل در اردوگاه سوسیالیسم! را نقل می‌کنیم، تا شاید که در انتخاب راه، دقت بیشتری به کار ببرند و با تعقل بهتری وارد میدان شوند.

«محمد حسنین هیکل» مشاور «عبدالناصر» و سردبیر سوسیالیست! روزنامه مصری «الاهرام» عهد ناصری، در مصاحبه‌ای که با چوئن لای - این یار وفادار مائو! و نخست‌وزیر تادم مرگ چین! - داشت، از او می‌پرسد:

«... شما برای لومومبا احترام زیادی قائل هستید و حتی یکی از دانشگاه‌های خود

را به نام او نام‌گذاری کرده‌اید، چطور قاتل او، «ژنرال موبوتو» را به کشور خود دعوت کرده‌اید؟» آیا این اقدام، یک نوع اهانت به نهضت جهانی چپ نیست؟

«چونن لای» بدون آن که از کشف این تضاد در اندیشه و عمل ناراحت شود، آرام و شمرده در پاسخ می‌گوید: «ما کاملاً از این موضوع آگاه هستیم ولی ما هم اکنون در راه ایجاد رابطه سیاسی با دنیا هستیم و در عالم سیاست نمی‌توانیم این گونه نظریات را مطرح سازیم!^۱ به عبارت روشن‌تر: برای عوام‌فریبی از «لومومبا» تجلیل می‌کنند و برای غارت جهان سوم و همکاری عملی با امپریالیسم غرب و سوسیال امپریالیسم شرق، از قاتل لومومبا هم با تشریفات کامل پذیرایی می‌کنند... و در این جاست که باید پرسید پس مفهوم «اپورتونیست» و «ریوزیونیست» در قاموس شما چیست؟...

جالب آن که «هیکل» در کتاب جدید خود نیز در همین زمینه بحث می‌کند و می‌نویسد: «... من فکر می‌کردم که آیا چین مانند دیگر دولت‌های بزرگ، با کشورهای دیگر بر وفق اوضاع داخلی آنها، سازش خواهد کرد یا آن که حاضر خواهد شد که حتی به قیمت انزوا، به ایدئولوژی خود وفادار بماند و یک روش انقلابی در پیش بگیرد؟ آیا چین در قبال مسائلی که از نظر «اخلاقی»^۲ قبول ندارد، به خاطر مصالح خود سکوت خواهد نمود؟...

در پکن دیدم که چین روشی مانند دیگر دول بزرگ در پیش گرفته است... استقبال گرم از موبوتو دلیل روشنی بر این واقعیت بود و بیرون کردن دانشجویان تانزانایی از «پکن» به خاطر مخالفتشان با دولت مطبوع خود، دلیلی دیگر....

و هنگامی که دیدم «ژنرال موبوتو» دوشادوش «چونن لای» نخست‌وزیر چین، وارد سالن بزرگ «خلق»! در «پکن» گردید، گفتم: این یک تناقض است، تناقضی که

۱. کتاب متد دیالکتیک مارکستی، ص ۷، تألیف برادر همفکر و همگام «علی حجتی کرمانی» به نقل از: ماهنامه

«نگین»، دکتر عنایت، شماره تیرماه ۱۳۵۲.

بالا تر از آن را نمی توان تصور کرد....

و «چوئن لای» در پاسخ من، در مورد «موبوتو» و «کیزنگا» - معاون لومومبا که توسط موبوتو عفو شد! ولی وقتی که به کشورش برگشت بلافاصله به دستور او اعدام گردید - گفت: «ما باید گرایش های جدید موبوتو را تأیید کنیم»!!^۱ (مراجعه شود به کتاب: احادیث فی آسیا تألیف محمد حسنین هیکل، چاپ دارالمعارف لبنان، فصل: «مذاکره طولانی با چوئن لای» صفحه ۹۴ و فصل «شب نشینی با موبوتو در پکن» صفحه ۲۰۸-۲۰۹).

«هیکل» باز در مذاکرات «عبدالناصر و گوارا» شرکت می کند و از گوارا چنین نقل می کند: «... من تناقضات موجود در کمونیسم را نتوانسته ام حل کنم. من وقتی که به عنوان نماینده کوبا با رهبران شوروی مذاکره می کردم، دیدم که آنها می خواهند مواد خام ما را به همان قیمتی خریداری کنند که دنیای سرمایه داری و استعماری می خرید... من هرگز نمی توانستم این را از یک دولت سوسیالیست بپذیرم، با آنها به مذاکره نشستیم و وقتی پرسیدم پس شما چه فرقی با استعمارگران دارید که همین قیمت ها را برای ما دیکته می کردند، گفتند: «ما کاملاً نظریه شما را می فهمیم و می دانیم که مواد خام محصول رنج و عرق و خون ملت های عقب افتاده است، ولی ما چاره ای جز این نداریم. ما مجبوریم آنها را در بازار پر رقابت دنیا بفروشیم» و من گفتم: شما با وسایل تولیدی ماشینی که دارید، مزد زیادی بابت محصولات خود نمی پردازید، و با این که این محصولات به بهای کمی برای شما تمام شده است، چرا آنها را به همان قیمت به اصطلاح جهانی! بر ما می فروشید؟ آیا معنای این امر آن نیست که ما در هر حال باید سرکوب شویم؟^۲

ظاهراً بر این گفتار صریح و شجاعانه توضیحی نباید افزود که از

۱. کتاب «عبدالناصر و العالم» تألیف هیکل، چاپ بیروت، دارالنهار، ص ۴۶۷ - ۴۶۸. فصل «عبدالناصر و جیغارا...».

سوسیال امپریالیسم توقعی بیش از این نداشتیم، اما اشاره به ماجرای قرض‌هایی که با بهره ۱۲٪ - کمی بیشتر از بهره بانک‌های اردوگاه سرمایه‌داری! - به دول عربی پرداخت و در بحران جنگ مصر و سوریه با اسرائیل، بهره آن را مطالبه می‌کرد!... و تا صد میلیون دلار «نقد» از الجزایر نگرفت، قطعات یدکی ابزار جنگی را به مصر و سوریه نفرستاد - و در مقابل «نیکسون» صدها میلیون دلار اسلحه بلاعوض و بدون قید و شرط به اسرائیل تحویل داد - می‌تواند نشان‌دهنده ماهیت واقعی این هواداران سوسیالیسم و مؤمنان مکتب ماتریالیسم دیالکتیک و مدعیان تعهد و رسالت و جهانی بودن! باشد....

... و اکنون کتاب را مطالعه فرمایید تا سستی بنیاد فلسفی مادیگرایی و پوچی اساس تئوری‌های آن نیز به خوبی بر شمار روشن گردد.

قم: مرکز بررسی‌های اسلامی

ذیحجه ۱۳۹۷ ق: سیدهای خسروشاهی